

Gebrandschilderd glas uit Hoogwoud

Schip, sluis en hamer

In de collectie van het Zuiderzeemuseum bevinden zich drie gebrandschilderde glazen uit de kerk van Hoogwoud. Daar kwamen ze niet regelrecht vandaan toen ze in 1989 met steun van de Vereniging Vrienden werden aangekocht.

Een reconstructie van 'het leven' van dit drietal bijzondere glazen.

De omzwervingen van het glas begonnen in 1879. De kerkvoogden van de hervormde gemeente te Hoogwoud besloten in dat jaar om de gebrandschilderde ramen uit hun kerkgebouw te verwijderen en aan de meest biedende te verkopen.

hamer

Dat is minder uitzonderlijk dan het nu wellicht lijkt. Een inventarisatie van de glazen die de stad Hoorn in de 17de eeuw aan kerken heeft geschonken, levert 24 verschillende kerkgebouwen op. Alleen in Schermerhorn, De Rijp en Bloemendaal zijn deze Hoornse glazen nog aanwezig.

Waar de andere glazen zijn gebleven, is niet bekend. Het bijzondere van het 'geval Hoogwoud' is dat - althans voor een deel - de glazen nu nog wel kunnen worden getraceerd. Twaalf glazen bevinden zich in de Verenigde Staten, elf andere kwamen ruim tien jaar geleden

na Europese omzwervingen in Nederland terug. Drie daarvan werden in 1989 met steun van de Vereniging Vrienden door het Zuiderzeemuseum aangekocht. Het glas met een opgetuigd koopvaardijsschip op zee bevindt zich in de opstelling 'Vervoer over water', het glas met het wapen van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen te Edam in de expositie 'Strijd tegen het water'.

Het derde glas van ouderling Adriaan Jacobsz Langereis is in depot.

schip

In de kerk

'Den eersten augustus 1674 in de avondstond zag men uitter zee opkomen een sware donkere lugt met vinnige blixemstralen, door malkander kruislings, en sware donderslagen, de vier winden waaiden gelijk uit alle hoeken, zijnde een zoorte van orkaan (gelijk zij veel in Oost- en West-Indiën

hebben). De meeste menschen, zulk weer ongewoon zijnde, kermden en riepen het schijnt dat den jongsten dag voorhanden is, storten vierige gebeden uit, kreeten en kermden, zagen niets anders als een ontijdige dood voorhanden'. Tegen deze door Dirk Burger van Schoorel beeldend omschreven orkaan was de Hoogwouder kerk niet opgewassen. Het gebouw stortte in, net als een deel van de Utrechtse Domkerk. Dankzij een indrukwekkende reeks collectes in de gehele provincie werd 9.500 gulden ingezameld. De bouwkosten die circa 11.000 gulden bedroegen, waren daarmee grotendeels gedekt. De Hoogwouder gemeenteleden droegen zelf 1.600 gulden bij, een intekenactie onder Amsterdamse particulieren en gilden leverde bijna 1.100 gulden op! Eind 1680 was de herbouw gereed. Zoals min of meer gebruikelijk werd het gebouw met gebrandschilderde ramen verfraaid. Verschillende colleges werden benaderd met het verzoek een glasperk te schenken. Hoe zo'n raam eruit zag, blijkt uit het besluit van dijkgraaf en heemraden van het waterschap de Vier Noorder Koggen om twee glazen in de Hoogwouder kerk te laten aanbrengen. Het ene glas zou het

sluis

wapen van de Vier Noorder Koggen bevatten met daaromheen de wapens van de dijkgraaf en de heemraden, het andere de wapens van de stad en de dorpen van het ambacht. De glaspaneeltjes die zich nu in het Zuiderzeemuseum bevinden, meten ongeveer 65 x 50 centimeter en hebben oorspronkelijk dus deel uitgemaakt van grotere glasperken die aangevuld met blank glas de ramen van de kerk vulden. Het glas met het koopvaardijchip behoorde vermoedelijk tot een glaspaneel dat was geschonken door de stad Medemblik. Het schip voert namelijk het wapen van deze stad.

De vroedschap van de Radboudveste besloot eind 1680 tot een dergelijke schenking. Het glas met het wapen van Uitwaterende Sluizen levert helemaal geen problemen op. Dit waterschap betaalde in 1683 150 gulden aan de glasmaker Sparreboom voor een glasperk in de kerk van Hoogwoud. Het glas dat zich nu in Enkhuizen bevindt, nam daarin ongetwijfeld een centrale plaats in. Het derde door het Zuiderzeemuseum gekochte glas vermeldt de naam van ouderling Adriaan Jacobsz Langereis. Vermoedelijk was hij timmerman van beroep. Als (sprekend) wapen voerde hij een hamer. Het glas maakte deel uit van een door de kerkeraad van Hoogwoud beschikbaar gesteld paneel. Glazen met de namen van andere kerkeradsleden en van de predikant, ds. Horatius van Calsbeek, zijn eveneens bewaard gebleven.

Uit de kerk

Het besluit van de kerkvoogden van Hoogwoud om in 1879 de glazen uit de kerk te verwijderen stond niet op zichzelf. In de tweede helft van de negentiende eeuw verdwenen de

De hervormde kerk in Hoogwoud, geschilderd in 1986 door Miep Kunstdam naar een schilderij van Anthonie van Beerstraten uit 1660.

gebrandschilderde ramen uit talloze kerken. Technische en artistieke overwegingen speelden daarbij een rol. De in lood gevatte glazen garandeerden geen effectieve afsluiting tegen kou en vocht en maakten geregeld reparaties noodzakelijk. De opkomst van gietijzer maakte daaraan een einde. Gekleurd glas mocht zich een tijdlang minder in de gunst van veel mensen verheugen. Men gaf veelal de voorkeur aan mat- of blank glas. Het vorenstaande wil niet zeggen dat de verwijdering van de Hoogwouder glazen zonder slag of stoot plaatsvond. Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam protesteerde en bood - om de glazen voor Nederland te behouden - 500 gulden, evenveel als een Rotterdamse antiquair wilde betalen. Het college van kerkvoogden meende echter op het eerste bod te

moeten ingaan, wat hen op ongezouten kritiek in de 'Nederlandsche kunstbode' kwam te staan. David van der Kellen Jr., directeur van het 'Nederlandsch Museum te 's Hage', vond dat de glazen beter in zijn collectie pasten, maar vreesde nu dat ze in het buitenland terecht zouden komen.

Zeker wat het laatste betreft, kreeg hij gelijk. Een anonieme mededeling rept over een verkoop naar Engeland, waarna we het spoor tijdelijk kwijt raken. Begin 1982 liet José A. Abecassis uit het Portugese Parede onderzoek verrichten naar de herkomst van elf in zijn bezit zijnde glazen, waarvan hij slechts wist dat zij uit Holland afkomstig waren. Na zijn dood werden de glazen op 31 mei 1988 bij Sotheby's te Amsterdam verveild. Eén der glazen kon door het Westfries Museum in Hoorn worden bemachtigd, de andere kwamen in de handel terecht. Drie daarvan werden in 1989 door het Zuiderzeemuseum aangekocht.

Alle glazen?

Naast de elf 'Portugese' glazen blijken er ook twaalf Amerikaanse glazen te bestaan. Contacten van het Centraal Bureau voor Genealogie met de Amerikaanse afdeling van Corpus Vitrearum leidden tot deze ontdekking. Deze organisatie houdt zich bezig met de inventarisatie op mondiaal niveau van kunstwerken met als basismateriaal glas. In het kader van dit project werden de twaalf Hoogwouder glazen, waarvan de herkomst tot dan onbekend was, ontdekt in een privécollectie op Rhode Island. Zijn daarmee alle bewaard gebleven glazen uit Hoogwoud nu terecht? Dat hoeft bepaald niet het geval te zijn. De sterk verbeterde inventarisatietechnieken én de nog steeds toenemende mogelijkheden om de resultaten daarvan wereldwijd bekend te maken en dus te raadplegen, bieden hoop op nieuwe ontdekkingen.

Piet Boon